

ETXEPARE LAUREUN URTE GEROAGO

Donostia, 1980-VI-27

Lino Akesolo

Gizon andien ospea, askotan, illerriko lorea izaten omen da, illondoko gertaera; geroko gizaldiek geitu eta ozenagotua. Ala gertatu da idazle andi izan diran askorekin. Alaxe gertatu da euskerazko leen-idazletzat dugunarekin, euskerazko leen-liliak eman zituen Etxepare-rekin.

Dakusagun. Aren gorputza lurra estali zueneko, aren izena eta euskal-lana ere lurpeak iretsi zituela dirudi. Non gelditu ziren euskerari mundu guzira zabaltzea opa zionaren amesak? Nolako arrera izan ote zuen euskaldunen artean? Zer erantzun asmatu eziñik gaude. Orainsu jakin dugunez, bigarren edizioen bat ere izan omen zuen euskerazko leen-liburu ark (Erroanen, Rouen, Morront-enean), eta luzaro gabe, dirudianez, utsez josia bazan ere. Leenbiziko edizioak ale bat bakarra utzi du; bigarrenaren aztarnarik ere ez da azaldu. Euskalerrriak nolako arrera egin zion nolabait asmatzeko, argi-zirrintatxo bat ere ez zaigu agertzen. Aipamen labur bat edo beste, besterik ez: Martinez Lopez Isasti giputzarena bat, eta Oihenart Zuberotarrarena bestea. Bion egunetakoa da Sara-Ziburuko idazle-taldea, izen andi mordotxoak osatzen duena, Etxeberri Ziburukoa eta Axular andia tartean dirala. Eta badirudi talde onek ez duela Etxepare ezagutu, edo beintzat ez duela onen lana aintzat artu. Sara inguruko talde orrentzat, Etxeberri Ziburukoa izan da Jainkoarekiko gaiak, kristaigaiak euskal-bertsotan leenbizikoz erabili eta landu dituen idazlea.

Ala ere, badakigu Etxepare-ren bertso-puska bat edo bestek Euskalerrriko elizkantuetan gure egunetaraño iraun dutela. Bai Azkuek eta bai Aita Donostiak elkarrengandik naiko urrun dauden errietan entzun eta bildu zituzten: Aezkoan, Saraitzun, Olazagutian eta Bizkaiko Murelagan ere bai. Erriarenak ala Etxepare berarenak? Or dago, noski, auzia. Ori da argitu bearra. Baiña Etxepare-renak balira ere, erri kantariak ez du jakin norenak ziran, eta Etxepare ez-ezagun gelditu da edonola ere.

Ez ezaguna an eta emen, Iparraldean eta Egoaldean. Noiz arte? Parisen gordezten zuten eta duten ale bakarra aurkitu eta argitara zuten arte.

Egun zorioneko gogoangarri ori ez zan gertatu liburuaren iragarren menderarte. Egun ori Etxepare-rentzat berpizte eguna izan da, eta ez irugarren eguneko berpiztea, ez irugarren urtekoa ere, irureun urte geroagokoa baizik. Irureun urtez illunpean, lurpean bezala, egona, orduantxe dator argitara, Brunet, Arxu eta Michel, iru gizonon laguntzaz edo egitez. Urtea 1847garrena zan. Etxepare-ren liburua, euskerazko leenbizikoa dalakoa, frantses itzulpen eta guzti eman zuten.

Urrengo argitaraldia, Vinson eta Hovelacque jaunen eragitez, 1874 garrenean dator. Aurreko edizioaren utsak zuzenduz eta testoa bera osoago emanez. Beste irugarren bat, Van Eys zanak prestatua, amaitu gabe gelditu zan Berlingo *EUSKERA* aldizkariaren orrietan. Azkenez, aleman batek, Stempf zanak, emango zuen joan dan mendeko ediziorik osoena eta zeatzena, zatika eta batean, 1888.etik 1893garrenera, aleman itzulpenez ornitua. Etxepare-ren euskera zaarra ulertzen laguntzeko, bi iztegi ere atera zituen, bata alemanez, frantsesez bestea.

Orduan da garaia Euskalerrriak Etxepare-ri nolako arrera egin dion ikusteko. Etxepare-ren inguruko dantza au izkuntzalari eta jakitunen artekoa izan dan arren, erri xeea ez da kanpotik begira eta gose utsean gelditu. Manterola, Labairu eta aldizkari batzuk izango dira bitarteko. Batez ere, Manterolak, bere *Cancionero Basco* delako euskal-poeten bilduman, Etxepare zarrari leku emanez gaiñera, Michel-en iritziak bere egiñez, ia eder-iritzi osozkoa ematen dio gure leen-idazlearen bertso-lan geienari. Gai batzuetan ez omen da arnas andiko poeta; baiña beste batzuetan, gai ariñetan, maitezkoetan, oso yayoa omen da, guztiz xarmanta, atsegiña, poesiaren eder eta graziduna, askotan biotz beroduna. Teokritoren eta antziñateko eglogalarien xalotasuna, antzea eta antza aurkitzen dizkio gure poetari. Orra Mitxel-en iritzia, Manterolak berea egin duena.

Geroago, Orixe zanaren iritzia ez zebillan ortik guztiz urruti. Orixek ere ez zuen aurkitzen Etxepare “biotzaldi aundietako poeta, baño bai leguna, itz utsik eztuna, jaso (correcto), lenbizikoa ez ezik gaurkoa ere izateko; idaztankera lasterra, ta muinduna du, ebakia eta erraza”. Lafitte jaunarentzat itzez urria baldin bada, Orixe-arentzat ori ez da pekatu, orri itz utsik, alperreko itzik ez izatea esaten dio. “Zathi ederrak baditu, esaten zuen bestalde Lafitte maixuak berak ere, “baina” bat jarriaz. “Baina —egia egiari zor— aphez batek segurik egin behar ez bezalako hetarik ere bai parrasta bat”.

Azken iritzi au, orraitio, ez dezagun uste apez batena bakarrik danik. Stempf eta Michel, ez bata ez bestea, ez ziran apez, baiña iritzi beretsukoak bai. Arxuk ez zituen puska batzuk argitaratu ez frantsesera itzuli eta Michel-ek Arxuk egiñari on iritzi zion. Stempfek, berriz, puska berak alemanera itzultzerakoan, ez zituen bada ezpada alemanez jarri, latifnez baizik.

Orrela, Etxepare-ren berpiztea joan dan mendean ez zan gaizki asi. Baiña gure mendeak, Etxepare-ren laugarren mendeak jarri bear zion gallurra arteño egindako lanari.

Eta gaillurra jartze au orain Aita Altunak burututako lana dugu. Ez da, ala ere, berez etorri. Beste askok, zeifiek bere lanaz eta esku ezartzeaz, jarri diote oiñarria, aurrekoek egiñari ekiñez eta jarraituz. Stempf jaunak leenago egindakoaren arabera, Aita Altuna ere berdintsu saiatu da Etxepare-ren testoa alik osoen eta garbien ematen, aren iztegia alik eta zeatzen finkatzen eta argitzen. Bi lanok egiten saiatu da Altuna, leengoek egiña bilduz eta aurrerago eramanez. Baiña goazen poliki. Aurreko langileen izen batzuk aipa ditzagun. Eta ona bi, aazturik ez uztekoak: Julio Urkijo eta René Lafon.

Urkijok eman zigun, leen aldiz, Etxepare-ren edizio facsimil delakoa. Orrekin, nik uste, idazlearen laugarren mendeurrena ospatzeko oiñarriak jarri nai zituen, 1945ko mendeurrena, egun beltz illunetan etorri zitzaiguna. Ala bearrik, zorionez, urte orretan atera zen aldizkari berri bat: *Boletín de la R. S. B. de los Amigos del País*. Egiñ-egiñean, mendeurren orren oroitzapena egiteko garaiz zetorren. Eta oroi-

tzapen beroa eskaini zion Etxepare-ri Fausto Arocena jaunaren lumaz. Bazan zerbait. Baiña ez aski. IXillean bazan Etxepare-ren omenerako zerbait geiago egiten ari zanik. Batez ere René Lafon.

Jakintsu au aspalditik asia zan gure idazle zaarren euskera, aditz eta itz, aztertzen eta argitzen. Beronena dugu Etxepare-ren frantses itzulpen bat, eta edizio kritiko baterako gaiak prestatzeko asmoa, eta asmo au aurrera ere eraman zuen. Aita Altunak ongi baliatu du ark egindako lana.

Laster datoz Etxepare-ren bi edizio berri: Bilbon, La Gran Enciclopedia Vasca argital-etxeak emana, Gaztelako erdal-itzulpenarekin, facsilezko edizioa, bata. Eta bestea Donostian *Txertoa* etxeak eragiña, testoa oraingo ortografiara aldatuak due-la, eta bi erderetara, Frantziakora eta Gaztelakora itzulia. Edizio biok, batak eta besteak, bigarren ateraldia izan dute. Arrera ona izan dutelako ezaugarri.

Gaur, aurreko guztiari gaillurra ematera datorkigu Aita Altunarena. Oraingo onek Etxepare-ren berpizte eguna egun betera dakarrela argi dago. Oraingoan, Etxepare-aren omenak Euskalerrri osoa jo bear du. Oraingoan, Etxepare-aren ames eta kezkek beren bete-lortu bear dute: "Euskara, jaldi adi kanpora! Euskara, jalgi adi plazara! Euskara, abil mundu guzira!" Eta ames onek beste gure mendeko olerkari baten amesaz bear egin bear du: "Baña nik, izkuntza larrekoa, / nai aunak ere noranaikoa; / jakite-egoek igoa, / soña zar, berri gogoa...".

Ez al dakusagu euskera plazara ateraten, ikastoletan sartzen, Ikastetxe Nagusietako atean jotzen, edozein gai erabiltzeko gai egin naiez, mundu guztia barruan artu bearrez?

Ez da, bearbada, dana jatorra eta garbiegia. Egia da kalean euskal oi-u asko entzuten dala, paretak eta bazterrak euskal-zirriborroz belzturik ikusten ditugula, geiegitan euskal-gaiztozko zirriborroz. Ez zan ori, noski, Garaziko semearen amesa. Euskera kanpora atera al izateko, barnean eraman eta bizirik gorde bearrean gaude. Gaur, Garaziko semearen oi-u orri beste geigarri bat erantsi bear-ko genioke: *Euskara, sar adi barnera, sar adi euskaldunen etxeetara*. Euskera biziak iraun dezala gure etxeetan. Etxepare-ren egunetako bizi-izan dezala. Euskerak askoz giro o-bea zeukan aren egunetan, euskalerrrietan, euskal-etxeetan. Itzuliko al gera berriz giro orretara, lanak emango baditu ere, Etxepare-ren oi-ua jatorki-ago bete dadin.

Gaiñerakoan, gaurko oroitzapen onek, liburu-aurrezte onek badu beste alderdirik, alderdi pozgarria, benetan. Laureun urte igaran ondoren, Etxepare berriz geuretu dugula esan dezakegu, euskaldunok atzeritarren eskuetatik atera eta geurera ekarri dugula. Leen, orain arte, atzerriko izkuntzalari eta jakintsuen eskuetan utzia genduen, orain euskaldunen eskuek artu dute eta darabillate aztergai. Bikainki gaiñera. Leen atzerrietan argitaratzen zana orain Euskalerrriak bein eta berriz ematen digu. Zordun andi gaude au egitea lortu dutenentzat, Urkijogandik asi eta aurrera. Zordun andi-ago aita Altunaren aldera.

Gaur, Etxepare berarekin esan dezakegu: "Heuskaldun den gizon orok altxa beza buruia".

Laureun urte joaten utziz gero, euskaldunek euskaldunoi eman digute Etxepare zaarra obeki ezagutzeko, aren lana obeki baliostatze-ko eta gozatzeko aukera. Laureun urte igarota, bazan ere garaia!